

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين

اللهم صل على محمد و آل محمد و عجل فرجهم

فرزند باعرضه من (۳)

راهکارهای توانمندسازی فرزندان

نو- جوانی، اولوالفضل‌هایی در جامعه

ویژه مربیان و فعالان حوزه خانواده

سمیه افشار

مریم کوچک‌زاده

مدرسه‌دانشجویی
اهل بیت (ع)
(خانواده)

مدرسه‌دانشجویی
ابرار
(علوم اجتماعی)

فهرست

۳.....	سخنی با ارائه‌دهنده.....
۶.....	مقدمه.....
۱۱.....	آگاهی والدین از اهداف و اقتضائات دوره سوم رشد.....
۲۱.....	ارتقای مهارت هم‌دلی و هم‌کاری در والدین.....
۲۴.....	برخورداری از علم و تخصص در مسئولیت‌ها و ولایت‌پذیری.....
۲۷.....	جلوه‌های ادب عبودیت در والدین.....
۲۹.....	خاتمه.....
۳۰.....	فهرست منابع و مآخذ.....
۳۳.....	نمایه.....

متن حاضر، یکی از متون مجموعه مطالب مربوط به حوزه خانواده^۱ است که به منظور آموزش مربیان، در راستای توانمند کردن و آگاه‌سازی همسران، والدین و خانواده‌ها، نسبت به مسائل و موضوعات درون خانواده تدوین شده است. هدف از تألیف مجموعه مذکور، فراهم نمودن سازوکارهای آموزش همگانی برای اصلاح سبک زندگی، در راستای شکل‌گیری خانواده‌های توحیدی، تحقق پیوندهای توحیدی و تربیت فرزندان موحد و توانمند از دل این خانه‌ها است؛ خانه‌هایی که مزین به نور الهی بوده و هیچ داد و ستد و ابراز اجتماعی، آن‌ها را از یاد خدا و حرکت در مسیر رضایت الهی غافل نمی‌کند.^۲

^۱ این مجموعه متون شامل «رحمت خدا در خانه ما»، «سلامت روحی و جسمی مادران»، «فرزند باعرضه من (۱)، طفل نوپای من»، «فرزند باعرضه من (۲)، کودک خیرگزين من»، «فرزند باعرضه من (۳)، نوجوانی؛ اولوالفضل‌هایی در جامعه»، «فرزند باعرضه من (۴)، فرزند ایمان‌گزين من با توان عطف»، «فرزند باتقوای من» و «پیوند توحیدی» می‌باشد.

^۲ سوره مبارکه نور آیات ۳۵-۳۷: اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (۳۵) فِي بُيُوتِ أَذْنِ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ (۳۶) رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ (۳۷) خدا نور آسمان‌ها و زمین است؛ وصف نورش مانند چراغدانی است که در آن، چراغ پر فروغی است، و آن چراغ در میان آبگینه بلورینی است، که آن قندیل بلورین گویی ستاره تابانی است، [و آن چراغ] از [روغن] درخت زیتونی پربرکت که نه شرقی است و نه غربی افروخته می‌شود، [و روغن آن [از پاکی و صافی] نزدیک است روشنی بدهد گرچه آتشی به آن نرسیده باشد، نوری است بر فراز نوری؛ خدا هر کس را بخواهد به سوی نور خود هدایت می‌کند و خدا برای مردم مثل‌ها می‌زند [تا حقایق را بفهمند] و خدا به همه چیز داناست. (۳۵) [این نور] در خانه‌هایی است که خدا اذن داده [شان و منزلت و قدر و عظمت آنها] رفعت یابند و نامش در آنها ذکر شود، همواره در آن خانه‌ها صبح و شام او را تسبیح می‌گویند. (۳۶) مردانی که تجارت و داد و ستد آنان را از یاد خدا و برپا داشتن نماز و پرداخت زکات باز نمی‌دارد، [و پیوسته از روزی که دل‌ها و دیده‌ها در آن زیر و رو می‌شود، می‌ترسند. (۳۷)]

«نو-جوانی، اولوالفضل‌هایی در جامعه»، بخش سوم از مجموعه «فرزند باعرضه من»، با هدف آموزش مربیان، جهت آگاهی دادن به والدین و سرپرست فرزندان تدوین شده است، تا با آموزش اصول و مهارت‌های لازم به آن‌ها، مقاصد تربیتی این دوره متناسب با اقتضائات فرزندان در دوره سوم رشد^۱ محقق شود.^۲

ارائه‌دهندگان این مباحث لازم است توجه داشته باشند که ارائه مطالب، منوط به تسلط علمی ارائه‌دهنده بر نظام موضوعات حوزه مد نظر است. همچنین شناخت مخاطب و توان تفصیل مطالب متناسب با مخاطب، در ارائه‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است.^۳

متون تدوین شده در حوزه خانواده، مجموعه‌ای از موضوعات می‌باشد که تسلط بر مفاهیم برآمده از قرآن در این موضوعات می‌تواند به فهم و ارائه بهتر مباحث کمک کند. در این نوشتار، از بیان مثال، مصداق و ارائه تمرین پرهیز شده و برای تفصیل بهتر مطالب از روایات استفاده شده است؛ چراکه قصد از طراحی و تدوین این سیر، مجهز شدن خانواده‌ها به قدرت ذکر است.^۴ دستیابی به چنین هدفی، بدون فعال شدن توان تفکر امکان‌پذیر نمی‌باشد.^۵

^۱ دوره سوم رشد اجتماعی بعد از دوره گذر از طفولیت به بلوغ است. آنچه در دوره سوم مورد نظر است استفاده و بهره‌مندی از عقل است زیرا در این دوره، نوع انسان مجهز به عقل شده است و باید در موقعیت‌های مختلف و مسائل گوناگون به عقل رجوع کند. یکی از ویژگی‌های مهم دوره سوم رشد، ورود آگاهانه و مستقل فرد بالغ به عرصه اجتماع است. این ورود به دلیل برخورداری از عقل تکلیف و قدرت اختیار و انتخاب می‌باشد. بنابراین انسان پس از رسیدن به سن خاصی دارای وضعیتی متفاوت خواهد شد که در این وضعیت از او انتظار می‌رود:

- توان شناخت نفع و ضرر خود را داشته باشد.
 - توان امر و نهی به دیگران در او به وجود آمده باشد. این توان هم ناظر به توانمندی و رشد خود او و هم ناظر به مقبولیت از جانب دیگران است که خود او به آنها القا کرده است.
 - توان ورود به معاملات اقتصادی متناسب با خود را دارا باشد و بیم تلف کردن اموالی که به او سپرده می‌شود، نرود.
 - توان تصمیم‌گیری به تنهایی را داشته باشد و دست به اقداماتی که برای او خطرناک است، نزند.
 - توان جنسی او تحریک شده و در عین حال توان خودداری نسبت به این موضوع را دارا باشد.
- برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)، از بلوغ عقلی تا بلوغ عاطفی، آراستگی به آداب و احسان»، نوشته احمدرضا اخوت، مراجعه نمایید.

^۲ دوره‌های رشد دارای ویژگی‌های کیفی هستند و سن افراد در این دوره‌ها می‌تواند به واسطه عواملی مانند ژنتیک، وراثت، جنسیت، آموزش، محیط زندگی، تحولات اجتماعی و مواردی از این دست در افراد مختلف متفاوت باشد. به صورت تقریبی می‌توان هر ۵ تا ۷ سال را یک دوره محسوب کرد. به این ترتیب دوره اول رشد از زمان انعقاد نطفه تا حدود ۵-۷ سالگی، دوره دوم از حدود ۵-۷ سالگی تا ۱۰-۱۴ سالگی، دوره سوم از بلوغ شرعی حدود ۱۰-۱۴ سالگی تا حدود ۱۵-۲۱ سالگی و دوره چهارم از حدود ۱۵-۲۱ سالگی تا حدود ۲۰-۲۸ سالگی می‌تواند متغیر باشد. برای مطالعه بیشتر درباره دوره‌های رشد می‌توانید به مجموعه دوره‌های رشد ۱ تا ۶، نوشته احمدرضا اخوت مراجعه نمایید.

^۳ تحقق چنین توانمندی مستلزم مطالعات منظم قرآن‌محور است. علاقه‌مندان برای آگاهی از نحوه مطالعات و برنامه کسب توانمندی‌ها می‌توانند به «نظام‌نامه تربیت نیرو در حوزه خانواده»، به نشانی <http://quranetratschool.ir/?p=۲۰۹۷۵> مراجعه نمایند.

^۴ «ذکر» به معنای دور شدن از «نسیان یا فراموشی» و «غفلت» و لازمه توجه به بایدها و نبایدهاست. از آنجا که حقایق و منابع حق در اختیار انسان‌ها قرار داده شده است و تنها کافیت به آن رجوع کنند، بنابراین رجوع به قرآن، روایات و سیره پیامبر و اهل بیت ایشان، حقایق علمی و فطری و مواردی از این دست، می‌تواند ذکر را در انسان تقویت کند. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «تبیین عناصر ساختار وجودی انسان» نوشته احمدرضا اخوت، درس هفتم: تفکر و درس هشتم: الهام، مراجعه نمایید.

^۵ «تبیین عناصر ساختار وجودی انسان»، اخوت، احمدرضا، صفحه ۸۸

بیان مثال و مصداق در روند فعالیت‌ها مانع از فعال‌شدن تفکر در مخاطب شده و غرض سیر آموزشی را مختل می‌نماید.

این نوشتار، اصول و چهارچوب مرتبط با موضوعات را در اختیار مربیان و ارائه‌دهندگان قرار می‌دهد. مربیان، ارائه‌دهندگان و فعالان در حوزه خانواده می‌توانند متناسب با مخاطب و با تسلطی که بر نظام موضوعات دارند، موضوعات را تفصیل داده و برای مخاطب واضح نمایند.

از طریق شناخت صحیح و تفصیلی نسبت به موضوعات و مسائل در این زمینه و با فعال کردن قدرت تفکر که خداوند متعال در همه انسان‌ها به ودیعه نهاده است، مخاطب می‌تواند:

- وضعیت مطلوب را به‌خوبی بشناسد؛
 - شرایط و وضعیت موجود خود را به‌درستی مشاهده، تجزیه و تحلیل کند؛
 - برای دستیابی به نقطه مطلوب برنامه‌ریزی و عمل نماید.
- ارائه‌دهندگان لازم است توجه داشته باشند به هیچ عنوان شرایط افراد، روحیات، تعاملات و بستر عمل آنها یکسان نیست و بیان باید و نبایدهای جزئی، ارائه مشاوره و پاسخ به سؤالات مصداقی می‌تواند برخلاف هدف این متن، باعث اختلال در سبک زندگی و تفکر مخاطبان شود.
- از آنجا که پرورش‌دهنده و تربیت‌کننده، منحصرأربّ عالمیان است، لازم است در مسیر پرورش فرزندان، بایدها و نبایدها و اصول و قواعدی که خدا معین نموده است، شناخته و رعایت شود؛ بنابراین برای پرداختن به این موضوع لازم است ارائه‌دهنده براساس آیات قرآن و روایات از موضوعات زیر آگاهی کافی داشته باشد:

- انسان و غایت رشد او
- رشد و مؤلفه‌های آن
- دوره نو-جوانی، مقصد رشد در دوره سوم در راستای غایت رشد در انسان و اقتضائات این دوره
- مؤلفه حسن و حسن‌گزینی به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه رشد در دوره نو-جوانی
- نقش تربیتی زوجین و والدین در این دوره
- اقتضائات بلوغ و تربیت جنسی فرزندان در این دوره در سایه عفاف و احکام الهی
- و ...

نو-جوانی دوره بروز توان‌های فرزندان بر مدار عقلانیت و اوامر الهی است.^۱ هرچه مسیر تربیت و رشد در دوره‌های قبل بهتر طی شده باشد، والدین شاهد شکوفایی فرزندان هستند که می‌توانند با توجه به توان، نقش و جایگاه خود در خانواده و اجتماع، مسئولیت‌هایی را به عهده بگیرند و به بهترین شکل و در زمان مناسب آنها را به انجام برسانند.^۲ منظور از انجام مسئولیت‌ها و کارها به بهترین شکل، این است که فرزندان در این دوره، با فعال شدن توان رجوع به معیارها و بایدونبایدهای شرعی و تخصصی در هر کاری، می‌توانند در چهارچوب این معیارها، کارها را سامان‌دهی کرده، انجام دهند و به سرانجام برسانند.^۳

با توجه به اینکه قدرت تفکر و خلاقیت از دوره قبل فعال شده و در این دوره به شکوفایی می‌رسد، نوجوان می‌تواند علاوه بر انجام کارها در چهارچوب اصول و قواعد شرعی و تخصصی، آنها را با خلاقیت و انتخاب بهترین شیوه‌ها به انجام برساند.

^۱ در دوره سوم، تعلیم بر محور بلوغ عقلی صورت می‌گیرد؛ زیرا بزرگترین رخداد پس از تولد انسان-یعنی بلوغ- که با علائمی ظاهر شده در فکر، جسم و شیوه زندگی فرد به خوبی هویدا و آشکار می‌شود، در این دوره است. خاصیت بلوغ این است که توان فکری فرد به گونه‌ای تغییر می‌کند که مفهوم نفع و ضرر را به خوبی فهمیده، می‌تواند مصادیق آن را در اخلاقیات و روابط جستجو کند و نسبت به آن عکس العمل نشان دهد. اگر کسی به این حد از تشخیص نرسیده باشد، درواقع بالغ نشده است. حتی در مسائل احکامی نیز چنین فردی با عنوان سفیه یا ضعیف شناخته می‌شود. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «سند تزکیه و تعلیم؛ نظام‌سازی توحیدی در شهر و جامعه» نوشته احمد رضا اخوت و مریم قاسمی مراجعه نمایید.

^۲ دوره بلوغ، دوره شکوفایی خرد است؛ به نحوی که اگر این شکوفایی در فرد رخ ندهد، به سفاقت یا ضعف شناخته می‌شود. والدین، مربیان و توان ذاتی فرد، همگی در این شکوفایی مؤثر هستند. همان

^۳ با توجه به پژوهش‌های انجام شده دوره سوم، دوره آغاز آداب‌دانی بر اساس ادب و مشورت است. آداب به معنای حدود و حقوق تعیین شده برای امور است. و منظور ما در این نوشتار، حدود و حقوق تعیین شده توسط خداوند به واسطه انبیا و اولیا و علمای دین است. و آداب‌دانی به معنای علم به آن حدود و حقوق و رعایت آنها می‌باشد. این رعایت در صورتی اتفاق می‌افتد که فرد علاوه بر شناخت و التزام به بایدها و نبایدهای زندگی، عزم در انجام آن را داشته باشد. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)»، از بلوغ عقلی تا بلوغ عاطفی، آراستگی به آداب و احسان»، نوشته احمد رضا اخوت، مراجعه نمایید.

در این دوره با توجه به شکوفا شدن قوای تفکر^۱ و تعقل^۲ و انواع توانمندی در فرزندان، والدین می‌توانند مسئولیت‌ها را متناسب با توان نو-جوان به او بسپارند تا در تحقق مقاصد خانواده و در راستای جاری شدن مودت و رحمت بیشتر و هم‌راستایی با تربیت نیروهای موحد برای جامعه، از هم‌دلی^۳، هم‌کاری^۴ و هم‌راهی^۵ فرزندان خود بهره‌مند شوند. فرزندان می‌توانند با رعایت تقوا، اخلاق، احترام به والدین و تکریم آن‌ها، صله ارحام، همراهی در برآوردن نیازهای اهل خانه و همدلی با آن‌ها و کارهایی از این قبیل، در راستای تحقق اهداف خانواده گام بردارند.

امام باقر علیه‌السلام به نقل از امیر المؤمنین علیه‌السلام چنین فرمودند:

سه خوی و خصلت است که صاحب‌شان نمی‌میرد مگر آن که اثرات آنها را ببیند: ستم، قطع صله رحم و قسم دروغ که به وسیله آن با خدا مبارزه می‌کند. به درستی که سریع‌ترین پاداش طاعت‌ها، صله رحم خواهد بود، چه بسا عده‌ای اهل فسق و فجور باشند ولی چون صله‌رحم کنند، اموالشان افزایش یافته و پربار باشد. همانا قسم دروغ و قطع صله‌رحم، خانه‌ها را از اهل‌شان تهی کرده و رحمت الهی را دور می‌گرداند؛ و نتیجه آن به قطع نسل خواهد انجامید.^۶

^۱ تفکر به معنای به کارگیری درست از قوای ادراکی و مجاری شناختی برای دریافت علم و معرفت است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)، از بلوغ عقلی تا بلوغ عاطفی، آراستگی به آداب و احسان»، نوشته احمد رضا اخوت، مراجعه نمایید.

^۲ تعقل به معنای رجوع به عقل برای دریافت حکم الهی و شناخت هست و نیست‌ها است. همان

^۳ همدلی مفهومی وسیع‌تر از درک متقابل را در برمی‌گیرد، همدلی یعنی جمعی از انسان‌ها بتوانند بر هدف حق و واحدی تمرکز و توجه کنند و همه کارها، فکرها و روابط خود را برای تحقق آن هدف هماهنگ و مدیریت نمایند که به این ترتیب با تمرکز بر هدف و قصد واحد، با همدیگر هم‌جهت شده و تبادل و ارتباط برقرار می‌نمایند. مسلم است که با تحقق این همسویی دل‌های انسان‌ها به خاطر رویه واحد حق به یکدیگر متمایل شده و ناملایمات را نسبت به یکدیگر حذف می‌نمایند. چنین جمعی افکارشان نیز همسو می‌شود و در عین کثرت استعدادها، سلاقی و تفاوت خلقی و خلقی، اصول و معیارهای حق در روابطشان مراعات خواهد شد. تنها در چنین شرایطی است که انسان‌ها قادر خواهند بود خود را جای یکدیگر گذاشته و همدیگر، حالات و هیجانات یکدیگر را درک نموده و نسبت به آن واکنش درستی از خود نشان دهند. دل‌گرمی‌ها و پشت‌گرمی‌های روحی و اجتناب از هرگونه کینه و کدورت، اثر این درک متقابل است که توان افراد این جمع را برای انجام کار در مسیر مد نظر به طور غیر قابل وصفی افزایش می‌دهد. همدلی در صورتی اتفاق می‌افتد که انسان‌ها به سان اعضای یک پیکره واحد ابتدا منبع توجه خود را واحد گردانند و به منبع توحید متصل و معتقد گردند. جهت اطلاع بیشتر در این زمینه به کتاب «بلوغ با هم بودن، مهارت‌های بلوغ عاطفی با رویکرد ایمان‌گزینی» نوشته احمد رضا اخوت، مراجعه نمایید.

^۴ همکاری که یکی از ارکان همراهی است به فعالیت فرد برای یاری دیگری به منظور رسیدن به مقصدی مشخص گفته می‌شود. در همکاری فرد می‌تواند دیگری را در موارد زیر یاری رساند:

۱. دعا کردن به صورت تفصیلی و جزئی برای دستیابی به مقصد مشخصی از مؤمنی خاص. ۲. مشورت دادن به مؤمنی برای دستیابی او به مقصدی خاص. ۳. فراهم کردن زمینه‌های لازم برای دستیابی به مقصد مشخص. همان

^۵ امور زندگی بدون کمک و یاری، نوعاً به سرانجام نمی‌رسد. به همین دلیل هم ما و هم دیگران برای دستیابی به مقاصد خود نیازمند به یاری و همراهی دیگران داریم. بدین ترتیب همراهی به معنای یاری و نصرت برای رسیدن به مقصدی مشخص است که فرد کمک کننده، هم مقصد و هم مسیر و هم فرد رونده را پذیرفته است و خود را شریک در راه او می‌کند. در هر همراهی می‌توان به ضرورت وجود موارد زیر نیز اذعان داشت:

۱. مشارکت در عمل برای رسیدن به مقصد مشخص (همکاری) ۲. هم‌افزایی و بالا بردن سرعت دستیابی به مقصد و برطرف کردن موانع و قدرت انجام کار (هماهنگی) ۳. مواجهه و روبرو شدن با هم و بودن در کنار یکدیگر (همنشینی) ۴. تقویت رابطه‌های معنوی و ایمانی و برادری برای استمرار

همراهی (هم‌پیمانی). همان

^۶ ترجمه الزهد، ص: ۸۴

در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند: «فرزند سه وظیفه در قبال پدر و مادر دارد؛ شکرگذاری آنها در همه حال، اطاعت آنها در آنچه امر و نهی می‌کنند در غیر معصیت الهی و خیرخواهی آنها در آشکار و خفا».^۱

روایتی از امام موسی بن جعفر علیه السلام که فرمودند از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درباره حق والد بر فرزند سؤال کردند. ایشان جواب داد که «فرزند نباید والدین خود را به نام صدا بزند و در راه رفتن و نشستن بر آنها سبقت گیرد و موجب توهین دیگران به ایشان شود»^۲

فرزندان در این دوره بیش از هر زمانی قدرت درک و فهم مقاصد را دارند و به دلیل فعال شدن تفکر و امکان رجوع به باید و نبایدها می‌توانند خودشان به صورت همدلانه، عهده‌دار مسئولیت در راستای تحقق اهداف مشترک در خانواده شوند. به این ترتیب هم‌کاری و همراهی آنها با سایر اعضای خانواده به خوبی شکل می‌گیرد. به علاوه، به دلیل امکان بروز توانمندی‌ها به بهترین شکل و منطبق بر قواعد و اصول الهی، امکان احسان به والدین برای آنها بیش از هر زمانی فراهم است.^۳

امام صادق علیه السلام فرمودند: نیکویی و خوبی با پدر و مادر نتیجه حسن معرفت و شناسایی پروردگار متعال است، زیرا عبادتی نیست که انسان را سریع‌تر برساند به رضای پروردگار، و بهتر باشد از نیکویی به والدین برای خدا، و حق پدر و مادر از حقوق خدا جدا و متفرع می‌شود، به شرط آنکه بر طریقه دین و روش اسلامی سلوک کنند. و باز شرط است که: فرزند را از اطاعت امر پروردگار متعال و بندگی او به سوی عصیان و خلاف دعوت نکنند، و اطاعت خود را مقدم بر اطاعت خدا ندارند، و از راه یقین به سوی تردید و شک، و از مرحله زهد و پرهیز به سوی علائق مادی و محبت دنیا سوق ندهند. و دعوت نکنند فرزند را به خلاف روش صراط الهی و حق، و اگر چنین شد اطاعت کردن از آنان عصیان است، و لازم است بر خلاف دستور و روش آنان سلوک کرد.

خداوند متعال در سوره لقمان- ۱۶- می‌فرماید: اگر پدر و مادر کوشش کنند که تو شریک قرار بدهی به من آنچه را که علم به آن نداری، از خواسته آنان پیروی مکن، و در زندگی دنیوی و نسبت به امور مادی به خوبی و نیکویی

^۱ بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۲۳۶

^۲ کافی، ج ۲، ص ۱۵۸

^۳ احسان بروز تقوایی اجتماعی است که به بروز زیبایی‌ها و ملکات و سجایای فرد منجر می‌شود. در بین مواردی که در آداب روابط به آن توجه ویژه شده و همراه با عبودیت خداوند توصیه شده است، نیکي به والدین است. نیکي به والدین در قرآن و روایات به عنوان شکر نعمت قدم نهادن در عالم هستی از اهمیت خاصی برخوردار است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)، از بلوغ عقلی تا بلوغ عاطفی، آراستگی به آداب و احسان»، نوشته احمد رضا اخوت، مراجعه نمایید.

و خوشی با آنان رفتار کن، و از افرادی که به سوی من حرکت می‌کنند تبعیت نما، و به سوی من است برگشت شما.

و اما از جهت معاشرت ظاهری؛ پس با آنان مدارا و سازش کن، و پیوسته اظهار مهربانی و نرمی کرده و آزار و زحمت آنان را متحمل باش، چنان که آنان زحمت و اذیت تو را در طفولیت تحمل کرده‌اند، و هرگز نسبت به معاش و پوشاک و خوراک آنان مضيقه مده، و روی توسعه و گشایشی که خداوند متعال تو را عنایت فرموده است زندگی آنان را با دست باز و چهره گشاده تأمین کن. و مبدا که صورت از آنان برگردانی، و صدای خود را در خطاب به آنان بلند کنی! و متوجه باش که تعظیم و تکریم پدر و مادر اجلال پروردگار متعال است. و همیشه با گفتار نیکو و ملائم با آنان سخن بگویی، زیرا خداوند متعال جزای نیکوکاران را ضایع نخواهد فرمود.^۱

فرزندان در این دوره، به تدریج قادر خواهند بود مقصد و غایتی که لازم است به آن دست یابند را بشناسند، بنابراین می‌توانند روند تربیتی خود را بررسی نموده و ضمن قدرشناسی و قدردانی از زحمات والدین در این مسیر، نواقص موجود را با برنامه‌ریزی و علم‌آموزی برطرف نمایند. در این صورت فرزندان همواره مقام مادر و پدر را قدر دانسته و خود را مدیون آن‌ها می‌دانند.

هرچه فرزندان در این دوره بتوانند با ابراز توانمندی‌ها، مسئولیت‌پذیری در خانواده و اجتماع، مزین شدن به آداب و اخلاق، بهره‌مندی از توان‌های اجتماعی، و مواردی از این دست، اعتماد والدین را جلب کنند، می‌توانند با والدین و اعضای خانواده در راستای تحقق اهداف خانواده مشارکت جدی داشته باشند.

آنچه برای والدین نسبت به فرزندان اهمیت دارد، این است که توان‌های فرزندان خود را ببینند و آن‌ها را بپذیرند، در صورت توانمند یافتن فرزند در امور مختلف، به آن‌ها اعتماد نمایند و اعتماد خود را در قالب مشارکت دادن فرزندان در مسائل و موضوعات زندگی، متناسب با توان آن‌ها ابراز نمایند.^۲

بنابراین والدین در این دوره می‌توانند با اعتماد به تصمیمات و اقدامات فرزندان خود، آن‌ها را در مسئولیت‌ها و کارها و تحقق مقاصدی که برای زندگی و برای رشد فرزندان‌شان در نظر دارند شریک کنند و از قدرت هم‌دلی و هم‌کاری آن‌ها در مسائل و موضوعات مختلف بهره‌مند شوند.

^۱ مصباح الشریعه، ترجمه مصطفوی، ص: ۳۱۱

^۲ تکریم و احترام فرزندان در این دوره و اعتنا به فکر و تفکر آن‌ها منجر به تقویت روحیه عبودیت آن‌ها می‌شود و شناساندن این موقعیت به آن‌ها از وظایف پدر و مادر و مربیان اوست. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مسائل تعلیم و تزکیه از منظر قرآن و عترت؛ نظم و برنامه‌ریزی در مراحل زندگی»، نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

حس متقابل اعتماد و اعتمادسازی در خانواده و در رابطه با نوجوانان در صورتی شکل می‌گیرد که روابط و نقش‌ها در خانواده به درستی رقم خورده باشد. در این صورت والدین و روابط در خانواده می‌تواند در رساندن فرزند نو-جوان به غایت این دوره، یعنی ابراز زیبا و منطبق بر اخلاق و ادب در هر کاری، به نحو مؤثری عمل نماید.

در این صورت است که نو-جوان می‌تواند قدم در مسیر جوانی و قدرت عطف و ربط با دیگران بگذارد. در دوره بعد، با فعال شدن درست توان احسان و آداب‌داری، شاهد بالندگی جوانانی هستیم که آگاهانه و با اختیار خود با افراد دیگر عطف و ربط می‌یابند و توان تشخیص مراتب عطف و ربط و ابرازات متناسب در هر مرتبه را دارند. لذا خودشان آماده تشکیل زندگی و خانواده خواهند شد.

هرگونه روابط حاکی از بی‌اعتمادی، به‌هم‌ریختگی نقش‌ها در خانواده، روابط سرشار از طعنه و تحقیر و سرزنش، روابط پر چالش در خانواده و مواردی از این دست، به مراتب در رسیدن نوجوان به مقاصد این دوره، اختلالات جدی وارد می‌کند.

بنابراین طی کردن روند درست تربیت در این دوره نیز همانند دوره‌های قبل، مستلزم آگاهی والدین از غایت رشد در این دوره و اقتضائات فرزندان می‌باشد. همچنین لازم است والدین برای برقراری تعامل درست با فرزندان در این دوره، خود از مهارت‌های هم‌دلی، هم‌کاری و همراهی بهره‌مند باشند. در این صورت با سامان‌دهی مواجهات و تعاملات، بدون افراط و تفریط، فضل‌های فرزندان مبتنی بر عقل و شرع و علم بروز نموده و به‌عنوان افرادی توانمند آماده به عهده گرفتن مسئولیت و نقش متناسب با توانمندی‌های خود می‌شوند.

همانطور که پیش‌تر اشاره شد، هدف از نگارش این مجموعه، ارائه طرحی برای هدایت مربیان است؛ مربیانی که به منظور توانمندسازی فرزندان، آگاهی‌های لازم را برای یادگیری و به کار بردن اصول و مهارت‌های تربیتی، در اختیار والدین دارای فرزند در این دوره می‌گذارند. به امید آن که نو-جوانان با طی صحیح مسیر رشد خود در پایان این دوره به سلامت به دوران بلوغ و شکوفایی عاطفی برسند.

آگاهی والدین از اهداف و اقتضائات دوره سوم رشد

برای جهت‌دهی درست به تعاملات و مواجهات والدین و فرزندان در دوره سوم رشد، لازم است والدین نسبت به غایت این دوره و اقتضائات آن اطلاعات کافی داشته باشند.

فرزندان که از دوره قبل متوجه نقش حیاتی باید و نبایدهای شرعی و عقلی در روند رشد شده‌اند، در این دوره با یادگیری آداب و اصول و قواعد مربوط به هر کار و مسئله‌ای، به‌صورت تخصصی آن‌ها را آموخته و به بهترین و بهینه‌ترین صورت، به عمل درمی‌آورند. به تحقق این هدف در این دوره، احسان و مزین شدن به آداب می‌گویند.^۱ یعنی لازم است عمل نوجوان در این دوره مبتنی بر احکام و قواعد حق و علم به اساس اصول و قواعد آن باشد و علم باید در مقام عمل ظهور و بروز یابد.^۲ همچنین در این دوره توان‌ها و استعدادهای فرزندان به بهترین صورت به بروز می‌رسد.

اقتضائات این دوره را می‌توان در موارد زیر برشمرد:

❖ هماهنگی علم و عمل

ضرورت هماهنگی علم و عمل از ویژگی‌های مهم در این دوره است.

امام هفتم علیه السلام فرمود: چون رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وارد مسجد شد دید جماعتی گرد مردی را گرفته‌اند، فرمودند: چه خبر است گفتند علامه‌ای است. فرمود: علامه یعنی چه؟ گفتند: داناترین مردم است به دودمان عرب و حوادث ایشان و به روزگار جاهلیت و اشعار عربی. پیغمبر فرمودند: این‌ها علمی است که دانش را زیانی ندهد و عالمش را سودی نبخشد، سپس فرمود: همانا علم سه چیز است: آیه محکم، فریضه عادل، سنت پا برجا، و غیر از این‌ها فضل است.^۳

منظور از علم براساس این روایت از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم عبارتست از:

۱. علم به حقایق و قوانین ثابت عالم؛

^۱ آدابی که در شرع مقدس اسلام آمده است به صورتی برنامه‌ریزی شده است که فرد را در متن جامعه قرار می‌دهد و از این جهت به طور طبیعی ضامن رشد اجتماعی فرد نیز شده است و به همین دلیل از تقوایی که محصول این دوره است با نام «احسان» یاد شده است. (آیات ابتدایی سوره مبارکه بقره و لقمان) برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)، از بلوغ عقلی تا بلوغ عاطفی، آراستگی به آداب و احسان»، نوشته احمد رضا اخوت، مراجعه نمایید.

^۲ علم همراه با عمل ضروری‌ترین نیاز این دوره و مهم‌ترین کاری است که لازم است والدین و مربیان برای نوجوانان تدارک ببینند. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مهارت‌های حسن‌گزینی، خلق زیباترین رخدادهای «نو» جوانی» نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

^۳ الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۱، ص ۳۲

۲. علم به شیوه‌های درست زندگی و امور کاربردی زندگی ساز؛

۳. علم به باید‌ها و نباید‌ها؛^۱

منابع علمی می‌تواند این موارد باشد: تجربه خود، تجربه دیگران مانند تجربه دوستان، پدر و مادر و خویشان، گفتگو و مشاوره با افراد متخصص، کلاس و مدرسه، کتاب، طبیعت و از همه مهم تر قرآن.^۲ بنابراین لازم است والدین به نو-جوانان کمک کنند با توجه به استعداد و توانمندی‌های خود اقدامات زیر را محقق نمایند:

- به یادگیری علوم مورد نیاز برای شکوفایی استعداد و توان خود پردازند.
- امکان رجوع به منبع شرعی و تخصصی برای ضابطه‌مند نمودن ابراز استعدادهای خود را داشته باشند.
- امکان رجوع به افراد متخصص در حوزه‌های مورد نیاز برای عمل و بروز استعدادهای خود را داشته باشد.
- همچنین والدین می‌توانند بستر عمل براساس علم را برای فرزندان فراهم نموده یا اگر خود آن‌ها توانستند این بسترها را پیدا کنند، با آن‌ها در این مسیر، هم‌دلی، هم‌راهی و هم‌کاری نمایند.
- امکان تجربه و مشاهده تجربیات دیگران را در موارد مختلف بدست آورد.
- از روی علم و عبرت به حوادث و رخدادها بنگرد و سطحی و گذرا از آنها رد نشود.
- به طبیعت توجه داشته باشد و از آن درس بیاموزد.
- و ...

آموزش انواع مهارت‌های مورد نیاز برای به عهده‌گرفتن مسئولیت و نقش‌های خانوادگی و اجتماعی به همراه اصول و قواعد انجام مسئولیت‌ها، در این دوره از اهمیت زیادی برخوردار است.

^۱ برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مهارت‌های حسن‌گزینی، خلق زیباترین رخدادهای نو- جوانی» نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

^۲ همان

لازم است والدین، با شناخت از نقش‌های جنسیتی فرزندان و غایت نقش‌ها، همچنین ضرورت توانمندی آن‌ها در تحقق غایت نقش‌های زنانه و مردانه در زندگی^۱، با شناختی که از روحیات، توانمندی و استعداد فرزندان خود به دست می‌آورند، آنها را در انتخاب و یادگیری آموزش‌های لازم برای دختران^۲ و پسران^۳، یاری نمایند.

^۱ زن و مرد، دختر و پسر، دو جنس متمایز هستند و نباید سعی کرد تمایز این دو دیده نشود و نیز نباید به صورت افراطی سعی در جداسازی این دو از یکدیگر کرد. هردو به طور مسلم در ویژگی انسان بودن مشابه هستند. اما خداوند از هرکدام به صورت صریح نقش‌هایی را خواسته است. زنان در خانواده و جامعه مادران و همسران و مربیان دلسوز کودکان یا دایه‌های مهربان هستند که به یمن حضور آن‌ها در خانه و خانواده، زندگی سامان یافته و معنویت و ذکر خداوند در آن جاری می‌شود. (حافظات للغیب و قانت) مردان در خانه و جامعه، امنیت بخش، تأمین کننده روزی مادی و معنوی و زمینه‌ساز و مقدمه‌ساز زندگی مادی و معنوی هستند. (قوام). برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مسائل تعلیم و تزکیه رشد مدار، مراحل طراحی فعالیت‌های آموزشی» نوشته احمدرضا اخوت مراجعه نمایید. همچنین برای آگاهی از نقش‌های زنانه و مردانه می‌توانید به کتب «تدبیر در ساحت بیت»، «تدبیر در ساحت جامعه» و «ساختار وجودی جامعه» و «بعد جنسیتی انسان»، نوشته احمدرضا اخوت مراجعه نمایید.

^۲ ویژگی اصلی در آموزش‌های دختران جهت دادن آن‌ها به سمت نقش حمایتی و هدایتی آن‌ها در خانه و جامعه به عنوان روح معنویت و ذکر و توجه خالصانه به خداست. نقش هدایتی در صورتی فعال می‌شود که دختران در مسائل زیر آموزش لازم را ببینند:

- از ارزش ذاتی و کرامت که ترکیبی از طهارت، حفظ و حیاست، توان القای کلامی و هنر بیان، صبر و استقامت، توجه به هماهنگی، نظم و انتظام درونی که خداوند در آنها به ودیعه نهاده است باخبر شوند و در مسیر هدایت خود و دیگران به درستی از آن بهره ببرند.
- بنابراین لازم است دختران در آموزش خود به این موارد ترغیب شوند:
- شفت و دلسوزی و دوست داشتن خود و دیگران، پیشقدم بودن برای کارهای خیر، توجه به روحیات خود و دیگران و مراقبت از خود و دیگران، تقویت صبر و استقامت در مراقبت از دیگران، تقویت روحیه دریافت آموزش برای آموزش‌دهی.
- همچنین ممنوعیت آموزش‌ها و فعالیت‌های دخترانه شامل موارد زیر است:
- فعالیت‌هایی که روحیه را خشن می‌کند، بی تفاوتی به کثیفی و بی نظمی به همراه می‌آورد، روحیه مدیریتی برتری جویانه با خود دارد نه مدیریت سامان‌دهنده، دختران را به انزوای از خانواده سوق می‌دهد، احساس کوچکی و حقارت را در آنها برمی‌انگیزاند باعث دور زدن و طفره رفتن آنها می‌شود. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مسائل تعلیم و تزکیه رشد مدار، مراحل طراحی فعالیت‌های آموزشی» و «بعد جنسیتی انسان»، نوشته احمدرضا اخوت مراجعه نمایید.

^۳ ویژگی اصلی در آموزش پسران، سوق دادن آنها به سمت قوامیت و روحیه مسئولیت‌پذیری برای تأمین امنیت ظاهری و باطنی خانواده و سطوح مختلف جامعه است که از طریق تأمین رزق مادی و معنوی و حفاظت از خانواده و جامعه محقق می‌شود. لذا مقدمه قوام بودن، بی تفاوت نبودن نسبت به امور دیگران و زمینه‌سازی برای حرکت آن‌ها است. اکرام کردن که مستلزم درک موقعیت دیگران و اظهار همدردی با آنها است، به همراه مدارا نسبت به ضعف‌های آنها و انصاف نسبت به کوتاهی‌ها از ویژگی‌های مهم قوام است. بنابراین آموزش‌ها و فعالیت‌هایی که پسران را به این سمت سوق می‌دهند، مد نظر است که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- تقویت قدرت دیدن و شنیدن مسئولانه و دقیق به گونه‌ای که از سستی و رخوت خارج شود و ضمن دیدن خوبی‌ها، ضعف‌ها را ببیند و در صدد رفع برآید، تقویت قدرت تفکر و خلاقیت در مسئولیت‌های اجتماعی و رشد خود، قدرت رجوع به گزاره‌های عقلی و حجت‌ها، تقویت ولایت‌گرایی و پرهیز از تکروری در امور جمعی، تقویت دقت و سرعت عمل، عبرت گرفتن از عواقب امور.
- همچنین در آموزش‌ها لازم است این موارد مورد توجه قرار گیرد:
- تقویت قوت بدنی و مقاومت جسمی، در راستای ایجاد انگیزه برای مقابله با دشمنان دین، تقویت نیروی درونی و مقابله با انواع ترس، تقویت شجاعت همراه با تدبیر آن، تقویت حرکت و پویایی و زرنگی، یادگیری کارهای اشتغال‌آفرین و درآمدزا، توجه به اخلاق حسنه، توان تفکر و تأمل برای حل مسائل، استقامت و صبر و به استقلال رسیدن.
- همچنین ممنوعیت آموزش‌ها و فعالیت‌های پسرانه شامل موارد زیر است:

❖ حُسن اخلاق و رعایت آداب

مزین شدن به حُسن اخلاق و رعایت آداب از دیگر ویژگی‌های این دوره است. در این دوره علاوه بر اینکه نو-جوان در ابراز توانمندی‌های خود به جلوه حُسن دست می‌یابد، در مواجهات و تعاملات خود، چهارچوب‌های الهی را به صورت مستند شناخته^۱ و سعی می‌کند بهترین ابراز را در این چهارچوب داشته باشد.^۲ والدین نیز لازم است:

- اول: خود را مقید به رعایت اخلاق و ادب در چهارچوب‌های الهی کرده و باید و نبایدهای زندگی را به صورت مستند براساس کتاب خدا و روایات به بهترین شکل عمل نمایند.
- دوم: به دانسته‌های خود براساس آموزه‌های پدران و مادران، عرف، فرهنگ جامعه، تبلیغات و امثال آن تکیه نکنند و در این راستا الگوی فرزندان برای رجوع به منبع موثق احکام، کتاب خدا و سیره اهل بیت علیهم‌السلام باشند.

- در این صورت از وادار کردن فرزندان به عمل براساس عرف و سنت‌ها و آداب و رسومی که حق بودن آن‌ها مشخص نیست، پرهیز کرده و خود و فرزندانشان مزین به آداب الهی در زندگی می‌شوند.
- سوم: علم، قدرت تفکر^۳ و تعقل را در خود تقویت نمایند.

-
- آموزش‌های ایجاد کننده و تشدید کننده روحیه تشت و عدم تمرکز، روحیه بی‌مسئولیتی، وابستگی به پدر و خانواده، کم تحرکی به بهانه مشاهده و مطالعه، ایجاد کننده شکاف بین دوستان و همراهان، تضعیف کننده توان عملی و تشدید کننده دعا و استدلال‌های بدون عمل.
- (همان)

^۱ برای شناخت آداب و آموزش آن به فرزندان می‌توانید به کتاب «مفاتیح الحیات» آیت‌الله جوادی آملی و کتاب «رساله حقوق امام سجاد علیه‌السلام» مراجعه نمایید.

^۲ هر عملی برای اینکه بتواند به نتیجه برسد و انسان را به نتایج مطلوبی برساند لازم است:

- درست انتخاب شود و بین سایر اعمال بهترین گزینه ممکن باشد.
 - خوب اجرا شود و در شکل‌گیری کمترین نقص را داشته باشد.
 - در رابطه با دیگران بهترین و بیشترین تأثیر را داشته باشد.
- بدین ترتیب هر عملی به اعتبار ویژگی‌هایی که پیدا می‌کند دارای عنوان خاصی می‌شود.
- وقتی عمل درست و خوبی بهترین گزینه ممکن باشد به نام «خیر» خوانده می‌شود.
 - وقتی عمل خیری در شکل زیبا و بدون نقص اجرا شود به نام «حُسن» خوانده می‌شود.
 - وقتی عمل حُسنی در رابطه با دیگران بیشترین تأثیر را داشته باشد «احسان» خوانده می‌شود.

برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مهارت‌های حسن‌گزینی، خلق زیباترین رخدادهای «نو» جوانی» نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

^۳ سیر تفکر از شناخت و توجه به نیازهای حقیقی شروع می‌شود، سپس با داشتن انگیزه کافی برای رفع نیاز، که از طریق شناخت اجمالی نسبت به نفع و دوری از ضرر حاصل می‌شود، به بررسی مسائل در مورد وضعیت موجود و نیاز خود می‌پردازد تا بتواند به برطرف کردن نیاز بپردازد. اگر کسی نتواند از این ابزار درست بهره برد از علم نیز بی‌بهره خواهد بود و فقدان علم برای انسان به منزله فقدان نور و در نتیجه فقدان حیات و زندگی است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «آموزش روش‌های تدبیر در قرآن، جلد دوم، آشنایی با شیوه‌های تفکر» نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

امام علی علیه السلام فرمودند: علم اساس هر خیری است.^۱

در روایت امام صادق علیه السلام به نقل از لقمان حکیم، خطاب به فرزند خود می گوید: «ای پسر! اگر در بچگی ادب پیدا کنی، در بزرگی به تو فایده می رساند و هرکس به ادب توجه کند، به آن اهمیت می دهد و هرکس به آن اهمیت بدهد، به علم خود متعهد می شود و هرکس به علم خود متعهد شود، بیشتر در طلب آن می کوشد و هرکس بیشتر در طلب آن بکوشد، منفعت آن را درک می کند؛ پس آن را عادت خود قرار بده.»^۲

❖ مسئولیت پذیری

توان تشخیص و بر عهده گرفتن و انجام صحیح، بهینه و به موقع مسئولیت، از دیگر ویژگی های فرزندان در این دوران است. والدین با آگاهی از شکوفایی این توان در فرزند نو-جوان خود، می توانند فرزندان را از اهداف و اقدامات لازم برای تحقق اهداف در خانواده و جامعه آگاه کنند و به تصمیم و اقدامات آنها برای بر عهده گرفتن مسئولیت ها در راستای تحقق این اهداف اعتماد نمایند. برای این منظور والدین باید از مهارت های هم دلی، هم کاری و همراهی برخوردار باشند.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

مهر خداوندی از آن کسی باد که فرزند خود را در نیکو شدنش یاری دهد. (روایتگر حدیث می گوید: به حضرت عرض کردم: چگونه می تواند او را در نیکو شدنش یاری دهد؟) حضرت فرمودند: کاری را که به آسانی انجام داده است، از وی بپذیرد؛ از کاری که انجام دادن آن برایش سخت است درگذرد؛ او را به کاری بیش از توانش وا ندارد؛ و وی را نادان نپندارد.^۳

تحکم و باید و نباید در مسئولیت سپاری یا بی اعتمادی به فرزندان در این دوران موجب اختلال در ابراز استعدادها و توان های فرزندان به صورت احسن می شود و آنها را به موجوداتی وابسته و ناتوان یا سرکش تبدیل می کند.

از آنجا که فرزندان در این دوره بر روی مطالب، نکات و گزاره ها تمرکز می کنند و گرایش به استقلال دارند، لازم است تشویق برای انجام مسئولیت ها و تنبیه برای بازداشتن از نقص و خطا برای آنها درونی شود به صورتی که رغبت برای کار خوب و انگیزه انجام آن در فرزند تقویت شود و از کار نادرست و نامناسب دور شود. یکی از راه های

^۱ تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، ص ۴۱

^۲ تفسیر القمی، ج ۲، ص ۱۶۴

^۳ الکافی، ج ۶، ص ۵۰

درونی سازی تشویق و تنبیه، گفتگوی والدین و مربیان با فرزندان برای درونی کردن ترغیب و منع در این سن می باشد. بنابراین تشویق ها باید منطقی، درونی کننده ترغیب، مستند به گزاره های شرطی صحیح و فعال کننده عقلانیت، مهارت و خلاقیت فرزندان باشد. تنبیه نیز در این دوره بیشتر با دور شدن از صحنه ها و معرکه های آسیب زا صورت می گیرد و با توافق خود فرزندان همراه است. اگرچه در ابتدا با مقاومت فرزند به دلیل اعتماد به عقلانیت خود همراه می شود. همچنین تنبیه می تواند به صورت محرومیت از کارهای مورد علاقه یا انجام کارهای صالح مثل صلح ارحام و ... همراه شود.^۱

با توجه به امکان مسئولیت شناسی و مسئولیت پذیری در این دوره، فرزند نو-جوان توان بر عهده گرفتن تبعات حاصل از خطا، اهمال، ضعف یا به وجود آمدن موانع بر سر راه ایفای مسئولیت خود را دارد و می تواند در راستای جبران و محو اثر آن اقدام نماید.

والدین در این دوره باید مراقب باشند با دخالت مداوم در مسئولیت های فرزندان و جبران تبعات ناشی از موارد ذکر شده، موجب نشوند نو-جوان دچار وابستگی یا بی توجهی در انجام صحیح مسئولیت های خود شود. البته در مواردی لازم است با هم دلی، هم کاری و همراهی جبران تبعات را آسان تر نمایند.

❖ نظم و برنامه ریزی

در دوره نو-جوانی لازم است فرزندان از فراگیری اصول و قوانین در هر کاری، توان رجوع به منبع و حجت عقلی و شرعی را پیدا کرده تا بتوانند مسیر و برنامه زندگی و عمل خود را براساس حجت محکم الهی، شرعی و عقلی بررسی نمایند. در ادامه این دوره به خلاقیت در کارها گرایش پیدا می کنند.

با توجه به توان و شکوفایی تفکر و تعقل در این دوره لازم است فرزندان خودشان به نظم و برنامه ریزی در کارهایشان توجه داشته باشند. در این صورت پدر و مادر و مربی باید مساعدت های خود را به شکل غیرمستقیم ارائه دهند.^۲

داشتن توان پیش بینی برای برنامه ها و شناخت ابعاد زمان از مهم ترین مؤلفه های برنامه ریزی در این دوره است. در این صورت برنامه های فرزند با مشارکت اولیای کودک تنظیم می شود ولی در انتخاب آنها باید به نظرات فرزندان اعتنا شود و خود او مسئولیت برنامه ها و اجرای آن را باید به عهده بگیرد.^۳

^۱ برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مسائل تعلیم و تربیت رشد مدار؛ تشویق و تنبیه در دوره های رشد» نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

^۲ این مساعدت ها بیشتر به شکل همراهی و یادآوری خود را نشان می دهد. به عنوان مثال پدر و مادر فرزند را کمتر با برنامه های غیر قابل پیش بینی روبرو سازند و یا از او کارهایی بخواهند که در پیش بینی او نبوده است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مسائل تعلیم و تزکیه از منظر قرآن و عترت؛ نظم و برنامه ریزی در مراحل زندگی»، نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

^۳ همان

یکی از آسیب‌های جدی در این دوره مشغول شدن نوجوان به کارهای بیهوده و بدون هدف، مشغول شدن به بازی و لذت‌های زودگذر، بی‌کاری و نداشتن برنامه مناسب است.^۱

بنابراین لازم است والدین به نظم و برنامه‌ریزی فرزندان در این دوره کمک کنند:

- در رجوع به منبع و معیار برای انجام کارها، الگوی فرزندان خود باشند و مسیر رجوع را برای فرزندان خود تسهیل نمایند؛
- امکان مطالعه و رجوع به کارشناس معنوی برای فهم ضوابط و قوانین و احکام را برای او فراهم نمایند؛
- با گفتگو و رفتار عملی خود تلاش کنند واکنش فرزند نسبت به افراد و رخدادها براساس معیار درست باشد؛
- توان علمی فرزند در راستای عبودیت خدا تقویت شود؛
- عیوب و نواقص عمدی خود را بتواند ترک کند؛ برای این منظور لازم است تشویق و تنبیه‌های متناسب با این سن در نظر گرفته شود؛
- قدرت و توان پیش‌بینی، از طریق افزایش توجه به نیازهای انسان، دقت، مشاهده، تجربه و عبرت برای برنامه‌ریزی در فرزند فعال شود؛
- مفاهیم زمان را در کارهای خود به خوبی درک کند و او را به ابعاد زمان توجه دهند.^۲

❖ فکر اقتصادی

از دیگر ویژگی‌ها و اقتضائات دوره نو-جوانی مجهز شدن به توان و فکر اقتصادی و مولد بودن است. فرزندان در این دوره با توان تفکر و تعقل و با تکیه بر مهارت‌هایی که در طول دوره دوم و سوم رشد خود آموخته‌اند، می‌توانند شرایط موجود را به‌خوبی تجزیه و تحلیل نمایند. آنها با تکیه بر داشته‌ها و امکانات خود قادر خواهند بود راه‌هایی برای تولید و نیز سودآوری از فعالیت‌ها و توانمندی‌های خود بیابند. انواع تولید، کارآفرینی، ایده‌های درآمدزایی پرسود و فایده، قدرت خطرپذیری همراه با خلاقیت و نوآوری و... مربوط به این دوره است.

^۱ بزرگ‌ترین آسیب برای فرد بالغ پرداختن به لهو و لعب و گذراندن عمر در بطلالت و پوچی است. واداشتن او به این قبیل امور با توجه به گرایش‌های کودکان‌های که هنوز در او وجود دارد چندان کار سختی نیست ولی **تبعاتی** که به وی وارد می‌سازد بسیار فراوان است. در این صورت به سرعت الگوی فکری و رفتاری و گفتاری او اهل باطل می‌شود. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)، از بلوغ عقلی تا بلوغ عاطفی، آراستگی به آداب و احسان»، نوشته احمد رضا اخوت، مراجعه نمایید.

^۲ لازم است فرزند مفهوم دقیقه، ساعت، اوقات روز، شب و روز، هفته، ماه، فصل، نیم‌سال، سال را نه تنها به خوبی بداند بلکه در برنامه‌های خود از آنها استفاده کند. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مسائل تعلیم و تزکیه از منظر قرآن و عترت؛ نظم و برنامه‌ریزی در مراحل زندگی»، نوشته احمد رضا اخوت مراجعه نمایید.

در این مسیر لازم است والدین فرزندان را به سمت آموزش مهارت‌های مولد و شکوفایی هرچه بیشتر توان‌هایشان سوق دهند.

به دلیل روحیه یادگیری و میل به پیاده‌سازی آموخته‌ها در این دوره، هرچه مهارت‌آموزی در این دوره بیشتر و بهتر اتفاق بیفتد، توان مولد بودن و خلاقیت و سودآوری در در این دوره و در دوره‌های بعد ارتقاء می‌یابد.

بنابراین والدین می‌توانند با فراهم کردن زمینه آموزش مهارتی در زمینه‌های:

- کشاورزی و کاشت انواع گیاهان،
- دامداری و پرورش حیوانات مفید و آگاهی از منافع و محصولات آن‌ها،
- انواع فنون اعم از خدماتی و تولیدی، صنعت و ...
- با بررسی سلامت محیط آموزشی فرزندان، آن‌ها را برای آموزش به محیط‌ها و افرادی بسپارند که علاوه بر آموزش تخصص، اصول و قواعد و فنون مربوط به آن مهارت، احکام مربوط به دادوستد مرتبط با آن را نیز به فرزندانشان آموزش دهند.^۱

بهتر است محیط‌های آموزش مهارت و فنون به‌گونه‌ای باشد که فرزندان در این محیط‌ها مسئولیتی را به عهده گرفته و پس از مدتی کارآموزی بتوانند ثمره کار خود را در قالب دریافت دستمزد، تولید محصول، امکان خریدوفروش محصولات و ... مشاهده کنند و به این ترتیب مولد بودن و سودآوری در آن‌ها فعال شود.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم فرمودند: خداوند رحمت کند بنده‌ای را که فرزندش را بر نیکی و سعادتش یاری کند، به این که به او احسان نماید و با او انس بگیرد و به آموزش و پرورش او پردازد.^۲

همچنین از آن جا که توان مولد بودن و داشتن خلاقیت و ایده‌های نوآورانه و سودآور در این دوره به تدریج فعال و کامل می‌شود، لازم است والدین برای سپردن منابع و امکانات به فرزندان خود رشد آن‌ها را در این زمینه بیازمایند. در صورتی که والدین بدون آزمون و تثبیت این توانمندی در فرزندان منابع و امکانات را برای کار و تولید، به صورت نامحدود در اختیار آن‌ها قرار دهند ممکن است باعث هدر رفتن سرمایه و حیف و میل امکانات شوند. همچنین نیازموندن فرزندان و بی‌اعتمادی در سپردن منابع و امکانات برای تولید و درآمدزایی به آن‌ها باعث می‌شود توان‌های آن‌ها بروز نیافته و باعث سرخوردگی یا سرکشی آن‌ها در دوره‌های بعد در این زمینه‌ها شود.

^۱ برای آموزش احکام مربوط به معاملات لازم است متخصص و مربی فرزندان، خود نسبت به این احکام و کتب مرتبط با آن تسلط داشته و فرزندان را به احکام و این منابع ارجاع دهند. از جمله این آموزش‌ها، احکام مربوط به خمس و زکات، معاملات، بیع و ربا و مسائل مرتبط با تولید تخصصی است که لازم است به رسائل مراجع تقلید، کتاب‌هایی همانند المکاسب و منابعی از این دست مراجعه شود.

^۲ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۵، ص: ۱۶۷

برای تشخیص حد سپردن اموال به فرزندان می‌توان از مدل آزمودن ایتم برای بازگرداندن اموال آنها بهره گرفت. در روایتی غیاث بن ابراهیم از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «یتیم را همانند فرزند ادب کن و آن گونه که فرزندت را تنبیه می‌کنی، او را نیز تنبیه کن.»^۱

در زمینه آزمون توان اقتصادی فرزندان لازم است موارد زیر بررسی شود:

- او را در معرض یک آزمون عملی قرار دهید ببینید که آیا نفع و ضرر و سود و زیان را تشخیص می‌دهد؟
- آیا کسب نفع و سود و مسیر به دست آوردن آن مطابق احکام الهی برایش موضوعیت دارد و به احکام آن آشنایی دارد؟
- آیا وقتی مبلغی به او می‌سپارید درک درست و واقعی از مبلغ دارد؟ صدهزار تومان و یک میلیون برایش فرق می‌کند و امکان و تفاوت نوع مصرف آن‌ها برایش واضح است؟
- آیا قدرت نوشتن و بیع کردن را دارد؟
- آیا می‌تواند در معاملات با استفاده از هنرهای کلامی سود و نفع حاصل از کار را بالا ببرد؟ یا قادر است حرف و نظر خود را شفاف و به صورت مقبول بیان کند؟
- آیا همه جزئیات و موارد خرید و معامله را با دقت و جزءنگری می‌بیند یا در نوشتن قرار داد و تنظیم آن از جزئیات مهم غافل می‌شود و آن‌ها را نمی‌بیند؟

❖ تمایز جنسی و نقش‌پذیری

از دیگر اقتضائات این دوره، تمایز جنسی و تمایز در نقش‌پذیری دختران و پسران است که از دوره قبل آغاز شده و در این دوره بیشتر از قبل خواهد شد. در این راستا والدین لازم است فرزندان نو-جوان خود را به سوی آموزش مهارت‌های زندگی برای بر عهده گرفتن نقش زنانه و مردانه و متناسب با غایت این نقش‌ها سوق دهند.

هرگونه نادیده گرفتن یا برتر قلمداد کردن توان و نقش در زنان یا مردان، و ترجیح یکی بر دیگری در تعاملات والدین با همدیگر و با فرزندان، موجب ایجاد مقایسه یا حس برتر بودن در نقش آن‌ها می‌شود و مشکلات زیادی را در زندگی و نقش‌های آینده فرزندان به وجود می‌آورد.^۲

^۱ نهج البلاغه، کلمات قصار، شماره ۳۹۱: از آنجا که در روایات، تأدیب یتیم را به همان شیوه‌ای که فرزند خود را ادب می‌کنند، جایز دانسته شده است، در زمینه آزمودن فرزندان در مباحث اقتصادی نیز می‌توان به توصیه درباره اختبار یتیم برای بازگرداندن اموال او توجه نمود. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به آیات ۱-۶ سوره مبارکه نساء و تفاسیر ذیل آن‌ها در مورد مال یتیم و همچنین کتاب «خانه‌ای متصل به خانه رسول دفتر اول و دوم»، نوشته مریم کوچک زاده و سمیه افشار مراجعه نمایید.

^۲ قوام بودن، یک وظیفه برای مرد است که باید در راستای تکامل جنسیتی‌اش به آن دست پیدا کرده و در آن صفت، پیشرفت داشته باشد. قوام بودن مرد یعنی این که عهده‌دار رسیدگی به امور دیگران است، این عهده‌داری به دلیل شرایطی است که در این زمینه برای او فراهم شده است. پس منظور از قوامیت، فراهم آوردن شرایطی مادی و معنوی است که دیگر اعضای خانواده بتوانند در مسیر رشد حرکت کنند. از این ویژگی، به نام سازندگی می‌توان

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در این دوره در زمینه مسائل جنسی و توانمندی برای ایفای نقش‌ها متناسب با غایت آن‌ها در آینده وجود دارد، مجهز شدن به سلاح عفاف و خویش‌داری و تقوا در این دوره، همچنین یادگیری مهارت‌های لازم برای اداره زندگی است.

والدین می‌توانند با سوق دادن فرزندان به کسب آگاهی از موارد زیر، در این زمینه به آن‌ها کمک نمایند:

- ✓ اطلاع یافتن از احکام مورد نیاز در زمینه مسائل شرعی با رجوع به رساله عملیه مرجع تقلید و دفتر مرجع^۱
- ✓ عمل به احکام و ایجاد سهولت در عمل به آن‌ها
- ✓ بیان فلسفه وجودی مسائل جنسی از طریق آموزش دروس زیست‌شناسی به آنان در خلال مباحث دیگر و به صورت غیرمستقیم توسط مربیان^۲
- ✓ خودداری از هرگونه پرداختن به این امور به هر شکل و خروج از عفاف و حیا
- ✓ مراعات و مراقبت از مواجهات و پوشش دختران و پسران در محیط خانه و اجتماع براساس احکام و قواعد^۳
- ✓ آموزش حجاب و مراقبت از دیدن^۴
- ✓ مراقبت از نحوه پوشش والدین در خانه، زمان حضور فرزندان و در اجتماع
- ✓ مراقبت والدین در روابط خود با یکدیگر و آمیختگی آن با حیا به همراه ابراز عطف و انس در نزد فرزندان
- ✓ لزوم اجازه گرفتن فرزندان در همه زمان‌ها برای ورود به حریم والدین

تعبیر کرد که به طور طبیعی هر انسان مذکری از همان ابتدا شرایط این رسیدگی را ندارد و به تدریج در شرایط زندگی این شایستگی را پیدا می‌کند. بنابراین شکوفایی قوامیت در مردان، خود دارای سیر است و هر کدام نسبت به دیگر مردان می‌توانند قویتر یا ضعیفتر در این زمینه عمل کنند. این رسیدگی، کمالی است که مرد باید در زندگی آن را هدف‌گیری کند؛ که اگر اینگونه نباشد و عهده‌دار رسیدگی به امور دیگران نشود، ویژگی‌های جنسیتی او منشأ فساد برای او و دیگری است. قرار دادن این ویژگی برای مرد به منظور تکامل نفس در اوست و به برتری‌هایی در جنس مرد نسبت به جنس زن در توانمندی‌های ساختار وجودی انسان مانند تعقل و ... دلالت ندارد. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «بعد جنسیتی انسان»، نوشته احمدرضا اخوت مراجعه نمایید.

^۱ ترغیب به مطالعه و عمل به آموزش احکام طهارت از رساله‌های مراجع موجب تقویت عفاف در نوجوانان در دوره بعد بلوغ تا فراهم شدن امکان ازدواج می‌شود. ترجیح این است و البته بر آن تأکید است که مطالعه این مباحث به صورت مطالعه خصوصی باشد و پرسش و پاسخ‌های آن در زمان‌های اختصاصی و به شکل فرد به فرد صورت گیرد. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «سند تعلیم و تزکیه؛ بایسته‌های مسائل جنسی براساس احکام الهی» نوشته احمدرضا اخوت و هانی چیت‌چیان مراجعه نمایید.

^۲ با توجه به این که در افراد بعد از بلوغ به طور طبیعی با توانی متمایز از خود آشنا شده‌اند، ممکن است در مورد فلسفه وجود آن سؤالات متعددی در ذهن داشته باشند. بیان فلسفه حیات و انتقال آن به دیگری و بیان علمی مسائل برای این مقطع ضروری است. در این صورت بیان فرایند تولد و تشکیل جنین به شکل علمی می‌تواند به بسیاری از سؤالات آنها پاسخ دهد. در این صورت می‌توان فلسفه وجودی مسائل جنسی را از طریق آموزش دروس زیست‌شناسی به آنان در خلال مباحث دیگری به خوبی آموزش داد. همان

^۳ اختلاط فضا‌های آموزشی در این دوره دارای تبعات فراوان است و به هیچ‌وجه منجر به عادی‌سازی روابط بین جنس مخالف نمی‌شود. همان رعایت حجاب و حفظ نگاه، دو امر ضروری برای افراد است که باید در این زمینه افراد توسط خانواده و مربیان مدارس یاری شوند. همان

- ✓ مراقبت در زمینه تغذیه و فعالیت‌های مفید فرزندان و جلوگیری از تغذیه و فعالیت‌هایی که در این زمینه ایجاد اختلال می‌کند؛^۱
- ✓ مراقبت‌های پزشکی و سلامت فرزندان در این زمینه
- ✓ جلوگیری از حضور فرزندان در فضای مختلط بدون رعایت حدود و موازین
- ✓ و ...

ارتقای مهارت هم‌دلی و هم‌کاری در والدین

با توجه به اقتضای فرزندان در این دوره و توانمند شدن آن‌ها در تشخیص و به عهده گرفتن مسئولیت در خانواده و اجتماع، لازم است این توان با مهارت هم‌دلی و هم‌کاری والدین تقویت شود و ارتقاء یابد. در دوره‌های قبل لازم بود والدین مهارت‌های ارتباطی و هم‌کلامی و هم‌فکری و مشورت را برای مواجهه با فرزندان دارا باشند. در این دوره علاوه بر مهارت هم‌کلامی و هم‌فکری بهره‌مندی از مهارت‌های هم‌دلی نیز ضروری است. درمجموع با نظر به اهداف و اقتضائات مطرح‌شده، مواجهه و تعامل والدین و فرزندان در این دوره تعاملی حاکی از امکان هم‌دلی و هم‌کاری است، که این دوره را به نام دوره وزارت در روایات مشخص نموده است. فرزندان با علم و امکان تشخیص و تفکر در این دوره می‌توانند والدین خود را در مسائل مختلف یاری نمایند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

فرزند تا هفت سال ارباب است و هفت سال مثل بنده است (باید تربیت شود) و هفت سال وزیر است. پس اگر در بیست و یک سالگی از اخلاق او راضی بودی که هیچ و گرنه به پهلویش بزنی (او را به حال خود واگذار) که نزد خداوند تعالی معذوری^۲

در وهله اول لازم است والدین در تعامل با یکدیگر به‌عنوان همسر، این توان و مهارت‌ها را داشته باشند و بروز دهند. طبیعی است فرزندان نیز در فضای چنین خانه‌ای، روحیه هم‌دلی و هم‌کاری را می‌آموزند.

^۱ آموزش‌هایی که فرد را در امور زندگی چابک و فعال می‌سازد و تحرک بدنی و تفکرات دینی را در فرد تقویت می‌کند فرد را نسبت به آسیب‌های هیجان‌های جنسی مصون می‌دارد.

همچنین مقابله با هیجان‌های جنسی در این دوره به ویژه در زمانی که فرد از دوران بلوغ گذر کرده است و آمادگی لازم برای ازدواج را در خود می‌یابد، با کار و تلاش و تغذیه مناسب ضروری است که باید به خود فرد آموزش داده شود. حتی المقدور نباید در رابطه به آثار موارد یاد شده در کنترل هیجان‌ها سخنی را رد و بدل کرد. همان

^۲ مکارم الأخلاق / ترجمه احمدزاده ؛ ج ۱ ص ۴۷۴

بنابراین شناخت مقاصد و مراتب زوجیت برای والدین در تعامل و ارتباط همدلانه ضروری است.^۱

هم‌دلی، به معنای شناخت مقاصد مشترک و قرار گرفتن هرکس در نقش و جایگاه متناسب برای تحقق آن مقصد به همراه کنترل و هدایت عواطف و ابرازات، از مهارت‌های برقراری ارتباط سازنده است. بنابراین در قدم اول والدین به‌عنوان همسر یکدیگر می‌توانند با تشخیص صحیح مراتب زوجیت با همسر، به‌صورت همدلانه متناسب با جایگاه و نقش خود، برای تحقق اهداف زوجیت تلاش نمایند. در این صورت زن و مرد می‌توانند به سمت مقصد حرکت کنند، و با برطرف کردن نیازهای متناسب با آن، می‌توانند هم‌دلی نمایند. به عنوان نمونه می‌توان به مقاصد زیر در تحقق نقش‌های زنانه و مردانه اشاره کرد:

- زن، با ابراز صحیح نقش زنانه در هریک از مراتب زوجیت که حاکی از لیت، نرمی، انعطاف، زمینه بودن برای رشد، دوری از فساد و گناه، ولایت‌پذیری و حفظ سرّ در راستای تحقق مقاصد در خانواده همدلانه قدم بردارد.

- و مرد با ابراز صحیح نقش قوامیت خود در راستای تحقق مقاصد در خانواده همدلانه قدم بردارد.

به‌این ترتیب کارها و مسئولیت‌ها در خانواده به‌درستی تقسیم شده و هرکس بدون مداخله در کار دیگری همراهی او می‌تواند در این مسیر حرکت نماید.

البته در کارهای زنانه، مرد می‌تواند با همسر خود همراهی کند و بالعکس. در این صورت است که خانواده بیش‌ازپیش از جلوه‌های رحمت و مودت و موهبت سکونت برخوردار می‌شود.

به‌این ترتیب خانه سرشار از حس خوب باهم بودن است و فرزندان نیز این حس را با تمام وجود دریافت می‌کنند. بنابراین باهم بودن معنایی جز هم‌دلی در راستای تحقق اهداف خانواده ندارد. صرف حضور فیزیکی در کنار یکدیگر به معنای باهم بودن نیست بلکه با تغییر رویکرد همسران و اعضای خانواده و با تحقق هم‌دلی است که باهم بودن معنا پیدا می‌کند. در این صورت حتی اگر مرد یا زن یا فرزندان به خاطر مصالح و مسئولیت‌های اجتماعی و اطاعت از امر ولی، ناچار باشند مدتی در کنار خانواده خود نباشند، اختلالی در هم‌دلی و تحقق اهداف خانواده به وجود نمی‌آید. با شناخت صحیح از معنای باهم بودن و مهارت‌های ارتباط سازنده‌ی همدلانه، والدین می‌توانند با فرزندان خود نیز تعامل و ارتباطی رشدافزا برقرار نمایند. بنابراین تحقق و ارتقای توان‌های زیر در این زمینه مؤثر می‌باشد و حکایت از مهارت والدین در هم‌دلی با فرزندان دارد:

✓ والدین غایت رشد در دوره سوم را بشناسند؛

^۱ برای مطالعه در زمینه مقاصد و مراتب زوجیت به کتاب «تدبر در ساحت بیت» و متن «رحمت خدا در خانه ما» به آدرس <http://quranetratschool.ir/?p=۲۴۱۱۷> مراجعه نمایید.

- ✓ اهداف خانه و خانواده و مراتب این اهداف را بدانند؛
- ✓ مهارت و توان لازم برای ایفای نقش به صورت صحیح در راستای تحقق اهداف شناخته شده را داشته باشند؛
- ✓ به این ترتیب مادر متناسب با نقش خود، وظیفه‌اش را در قبال فرزندان به عنوان بستر محبت، رحمت، رشد و امنیت به خوبی ایفا می‌کند؛
- ✓ پدر نیز به عنوان ولی فرزند برای تربیت و شکوفایی و ابراز توان در فرزندان و مزین شدن آنها به علم و ادب کوشش می‌نماید.
- ✓ در این صورت هیچ‌کس در جایگاه و نقش دیگری قرار نمی‌گیرد و سعی می‌کند به بهترین شکل وظیفه خود را عمل نماید.
- به این ترتیب توان‌های زیر در فرزندان شکوفا شده و بدون مقایسه یا جابجایی در نقش خود، همانند یک وزیر مورد اعتماد، می‌توانند در زندگی مشارکت جدی داشته باشند:
- قدرت شناخت مقاصد و اهداف را خواهند داشت؛
- توان درک مراتب اهداف در خانواده و اجتماع را پیدا می‌کنند؛
- توان برنامه‌ریزی و تشخیص کارهای لازم برای تحقق اهداف در هر مرتبه را می‌یابند؛
- قدرت تشخیص توان و استعداد خود و توان مسئولیت‌شناسی و مسئولیت‌پذیری را خواهند داشت؛
- و در یک کلام مهارت‌های هم‌دلی و هم‌کاری را خواهند آموخت؛
- در این صورت فضایی مملو از اعتماد متقابل و کارآمدی در خانواده رقم خورده و نوجوانان را در مسیر رشدشان یاری می‌نماید.

برخورداری از علم و تخصص در مسئولیت‌ها و ولایت‌پذیری

در دوره سوم، تعامل با فرزندان از تعاملات عاطفی و فکری صرف، به مواجهاتی ارتقا پیدا می‌کند که مستلزم علم و شناخت است. هر قدر والدین در حوزه مسئولیت‌های خانوادگی و اجتماعی خود بیشتر اهل رجوع به علم و تخصص باشند، مواجهات آن‌ها با فرزندان نیز حاکی از این نگاه و رویکرد خواهد بود. در غیر این صورت نمی‌توانند تعامل درستی با فرزندان خود داشته باشند.

این نکته حائز اهمیت است که فرزندان در هر صورت موظف به احسان و اکرام والدین خود هستند و لازم است تعاملات خود را با والدین بر همین اساس بنا نمایند، حتی اگر از والدین خود برخوردها و مواجهاتی مشاهده کنند که حکایت از رجوع به علم و تخصص ندارد و از تعقل خالی است. فرزندان در برخورد محسانانه با والدین لازم است از نقص‌ها و ضعف‌های والدین خود چشم‌پوشند، قدردان مقام رفیع مادر و پدر باشند و در راستای جبران آثار ناشی از چنین مواجهاتی سعی و تلاش نمایند.

امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که از روی نفرت به پدر و مادرش که به او ستم کرده‌اند نگاه کند، نمازش در گاه الهی پذیرفته نمی‌شود.^۱

از امام کاظم علیه السلام نقل شده مردی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم سوال کرد: حق پدر بر فرزند چیست؟ حضرت فرمودند: ۱ - او را با نام صدا نکند. ۲ - در راه رفتن از او جلو نیفتد. ۳ - قبل از او ننشیند. ۴ - کاری انجام ندهد که مردم پدرش را دشنام بدهند.^۲

امام صادق علیه السلام فرمودند: نیکی به پدر و مادر نشانه شناخت شایسته بنده خداست. زیرا هیچ عبادتی زودتر از رعایت حرمت پدر و مادر مسلمان به خاطر خدا، انسان را به رضایت خدا نمی‌رساند.^۳

نمونه چنین برخورد محسانانه‌ای در قرآن، در مواجهه حضرت ابراهیم علیه السلام با آزر، پدرخوانده ایشان قابل مطالعه و مشاهده است. حضرت ابراهیم علیه السلام در مساله‌ای حق و در مواجهه با باورهای مشرکانه پدر، در عین این که از

^۱ اصول کافی، ج ۴، ص ۵۰

^۲ بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۴۵.

^۳ بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۷۷.

^۴ در اینکه آیا آزر پدر تنی ابراهیم علیه السلام بوده است یا اینکه پدرخوانده و عموی او بوده در میان دانشمندان اسلامی اختلاف است، و بسیاری از دانشمندان اهل سنت قول اول را اختیار کرده چنانچه ظاهر قرآن نیز چنان است، ولی دانشمندان شیعه روی این اتفاق دارند که پدران پیغمبر اسلام همگی خداپرست بوده‌اند و هیچ یک از آنها کافر نبوده‌اند، گویند آزر پدر تنی ابراهیم نبوده و نام پدرش تارخ است و آزر پدرخوانده و عموی او بوده است، و روایات زیادی هم بر این مضمون رسیده و از این رو مجلسی (ره) گوید: شاید این خبر از روی تقیه صادر شده باشد. برای مطالعه بیشتر در این زمینه به «الروضة من الکافی / ترجمه رسولي محلاتي»، ج ۲، داستان ولادت و «تربيت ابراهيم» صفحه: ۲۱۷ و سایر کتب روایی مراجعه کنید.

باورهای موحدانه خود عقب نشینی نکردند و تسلیم باورهای مشرکانه پدر نشدند، اما در مقابل رفتار و مواجهات به دور از تفکر و تعقل پدر، در کمال احسان و زیبایی عمل نمودند.^۱

اما وظیفه والدین این است که در مسیر رجوع به عقل، حجت عقلی و شرعی، رسول و کتاب خدا و نیز یادگیری علوم و قواعد مورد نیاز در ایفای نقش‌ها و مسئولیت‌هایشان، الگوی فرزندان باشند. به عنوان نمونه موارد زیر می‌تواند در راستای الگو بودن والدین برای فرزندان و جهت‌دهی صحیح به تعاملات در راستای شکوفایی و رشد فرزندان در این دوره تأثیر به سزایی داشته باشد:

- دانستن احکام مورد نیاز در انجام تکالیف و روحیه مراجعه به رساله عملیه مرجع تقلید؛
- انس و تدبیر در کتاب خدا؛
- آشنایی با سیره اهل بیت علیهم‌السلام و روایات آن‌ها؛
- مزین بودن به ادب عبودیت در هر کار و ابراز؛
- مزین بودن به اخلاق در چهارچوب اوامر الهی؛
- داشتن روحیه آموختن علوم حقیقی، مفید و کارآمد؛
- علاقه به مجالس ذکر و علما و شرکت در این مجالس؛
- تکریم، احترام و بزرگداشت مقام علم و عالم؛
- و ...

لازم است مادر برای ایفای نقش مادری و تحقق اهداف نقش خود و پدر نیز برای تحقق نقش پدری و اهداف آن، به‌خوبی علوم و آگاهی‌های لازم را بیاموزند و به آن‌ها عمل نمایند. همچنین در ایفای سایر نقش‌های خانوادگی و اجتماعی که بر عهده آنان است از همین قاعده پیروی نمایند.

توجه به این نکته که یادگیری و علم‌آموزی در هر سنی و برای هرکس ضروری است موجب می‌شود والدین رغبت و انگیزه بیشتری در این زمینه پیدا کنند.

در این صورت در جامعه شاهد جلوه و ابرازات عاقلانه و عالمانه‌ای سرشار از حسن و ادب خواهیم بود و ولایت‌پذیری در چنین خانواده و جامعه‌ای معنا خواهد یافت. در این صورت است که مؤمنین در سلسله مراتبی بر یکدیگر ولایت یافته و براساس علم و تخصص می‌توانند جریان ولایت و ولایت‌پذیری را در خانواده و جامعه جاری نمایند.^۲

^۱ برای مطالعه بیشتر در این زمینه، قرائت و تدبیر و مراجعه به تفسیر آیات سوره مبارکه مریم توصیه می‌شود.

^۲ حجت بیرونی انسان‌های عارف به خدا هستند که در قالب آیات الهی برای انسان‌های دیگر آشکار می‌شوند و عهده‌دار هدایت آنها می‌گردند. این افراد که به واسطه ارتباط خاص خود با خداوند موفق به دریافت حکم‌های مختلفی از زندگی شده‌اند و مراجعه به آنها به منزله دریافت حکم‌های الهی است. گاهی حجت‌های الهی کسانی هستند که مستقیماً به وحی دست دارند و از طریق وحی‌ای که به خود آنها می‌شود می‌توانند احکام را دریافت نمایند و گاهی نیز به واسطه ارتباط با رسولان الهی حجت بر بندگان می‌شوند. شناخت حجت‌های الهی در صورتی برای فرد امکان‌پذیر می‌شود که با عقل خود

بنابراین فرزندان نیز افرادی ولایت‌پذیر تربیت خواهند شد که ادب مراجعه به ولی، متخصص و عالم در زمینه‌های مختلف را داشته و خود نیز می‌توانند در حوزه توانمندی و تخصصی که به ظهور می‌رسانند، عهده‌دار ولایت دیگران شوند.

به دنبال احکام الهی باشد. آنگاه با این طلب قدرت شناخت صاحبان حکم را می‌یابد. افراد غافل‌گریزان از حکم به طور طبیعی از حجت بیرونی گریزانند و به تبع امکان شناخت حجت‌های بیرونی را ندارند. و اگر هم با ایشان روبرو شوند سعی در نشنیدن و اعراض دارند. بر این اساس اهمیت حجت بیرونی به مراتب از حجت درونی بیشتر است زیرا هم عامل احیا و شکوفایی آن و هم سبب هدایت و جهت‌دهی مستمر به حیا می‌باشد. به عبارت دیگر با فقدان حجت بیرونی عقل انسان‌ها در ضمیر آن‌ها مدفون و مخفی می‌ماند.

رجوع به حجت بیرونی نیز با آدابی تقویت می‌گردد. این آداب موجب فعال شدن روح عبادت و اطاعت فرد و رجوع به متخصص دینی می‌گردد. گاهی نفس رعایت این آداب در واقع همان رجوع به حجت بیرونی است ولی این آداب موجب سهولت بیشتر در این امر می‌شود. برخی از این آداب را می‌توان در عناوین زیر مطالعه کرد:

- نشست و برخاست با صالحان
- اطاعت از والیان عدل
- طلب حوائج از اهلش
- تواضع
- حسن روابط با دیگران

برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)»، از بلوغ عقلی تا بلوغ عاطفی، آراستگی به آداب و احسان، نوشته احمد رضا اخوت، مراجعه نمایید.

جلوه‌های ادب عبودیت در والدین

از آن جا که دوره نو-جوانی دوره بروز و ظهور حُسن و مزین بودن به آداب است، نو-جوان که از دوره قبل، استطاعت دریافت اوامر و نواهی در حوزه عبادات را پیدا کرده، به بلوغ شرعی رسیده و مکلف شده است، در این دوره با توان احسان و مزین شدن به آداب، در انجام عبادات شرعی و عمل به واجبات و ترک محرمات، ابرازات خود را به جلوه حُسن می‌آراید. بنابراین دایره عمل و عبودیت او از حلال و حرام به عمل به مستحبات و ترک مکروهات توسعه می‌یابد و به تدریج با رشد بیشتر، می‌تواند در راستای جلوه عبودیت، از کتاب خدا و سیره اهل بیت علیهم السلام و چهارچوب‌های تخصصی، آداب بیشتری را شناخته و در عمل ابراز نماید.

طبیعتاً والدین در عمل هرچه بیشتر و بهتر ادب عبودیت را ابراز نمایند، الگوی فرزندان خود در این زمینه خواهند بود.

بنابراین هرچه والدین در اعمال عبادی به‌ویژه نماز، به‌عنوان اصل عبادات، آداب را رعایت نمایند و اخلاق و عمل آن‌ها حاکی از تأثیر عملی نماز در بازدارندگی از فحشا و منکر باشد، و تجلی ارتباط آن‌ها با خدا در نماز در باورها، روحیات، اخلاق و روابط آن‌ها به‌صورت جلوه‌های رحمت الهی منعکس شود، فرزندان نیز متأثر از این الگو در زندگی خود می‌توانند ادب عبودیت را ابراز نمایند.

همین امر در عمل به سایر وظایف شرعی شامل روزه، خمس و زکات و ... صادق است.

توجه به روح و مقصد عبادات در کنار اطاعت از روی رغبت، خلاقیت و زیبایی‌آفرینی در عمل به عبادات، جلوه‌های عبودیت را آشکار می‌سازد. هرچه این رغبت و توجه به واسطه علم و عمل افزایش یابد، تمایل به عمل به عباداتی که نزد عامه به‌عنوان عبادات مستحب شناخته می‌شود بیشتر شده و حتی به مرور عمل به مستحبات و ترک محرمات برای طی مراحل از رشد و تحقق مقاصد در نظر گرفته شده، بر فرد لازم و ضروری می‌شود.

بنابراین تعامل و مواجهه والدین با فرزندان در عبادات نیز باید تعاملی از روی تقید به عمل و طوع و میل نسبت به واجبات باشد و نیز مزین شدن به آداب به‌عنوان لازمه رشد باید مورد توجه آن‌ها قرار گیرد.

هرگونه تحکم والدین به فرزندان و اجبار آن‌ها، یا بالعکس، بی‌توجهی به عمل به تکلیف، سخت جلوه دادن عمل به تکالیف شرعی و اعلام ناخرسندی و نارضایتی در عمل به تکالیف و مستحبات می‌تواند فرزندان را از ابراز جلوه‌های عبودیت و مزین شدن به آداب الهی دور کرده و در رشد آن‌ها در این دوره اختلالات جدی وارد نماید.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نگاهشان به چند کودک افتاد و فرمودند:

وای بر فرزندان آخرالزمان از دست پدرانشان! عرض شد: ای پیامبر خدا! آیا از دست پدران مشرکشان؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: نه، بلکه از دست پدران مؤمنشان که هیچ یک از واجبات دینی را به آنان نمی‌آموزند، و چون

فرزندانشان، خودشان، بخواهند بیاموزند، آنان را باز می‌دارند، و در برابر آن به بهره‌ای اندک از دنیا خرسند می‌شوند.
من با چنین پدرانی بیگانه‌ام و آنان نیز با من بیگانه‌اند.^۱

^۱ مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۶۴

خاتمه

نقش‌آفرینی والدین در تربیت فرزندان در نو-جووانی مسئله‌ای ظریف است که نیازمند مهارت والدین برای ارتباط سازنده با فرزندان‌شان است. در صورتی‌که این ارتباط و تعاملات به نحو مؤثری رقم بخورد، فرزندان، خود در امر تربیت و رشدشان به صورت فعال عمل نموده و حتی می‌توانند نیازهای والدین‌شان را نیز شناخته و در راستای احسان به آن‌ها، همانند یاری توانمند و هوشیار، مسئولیت‌هایی را در خانواده بر عهده گرفته و توانمندی‌های خود را ابراز نمایند.

بنابراین هم‌دلی، هم‌کاری و هم‌راهی والدین و فرزندان در حوزه رشد و شکوفایی و ابراز توانمندی آن‌ها، جامعه را به ظهور و بروز نو-جووانانی با طراوت و شاداب مزین می‌کند که هر کدام دارای توان و استعداد شکوفا شده هستند و با خلاقیت و رعایت آداب الهی و عمل براساس علم، خانواده و جامعه خود را به سمت تحقق اهداف الهی خود سوق می‌دهند.

به امید آنکه با عنایت حضرت زهرا سلام‌الله علیها فرزندانی حسن‌گزین و اولوالفضل‌هایی در خانواده و جامعه ظهور و بروز یابند که عالم به تجلی حسن آن‌ها روشن شود و پیرو دو فرزند برومند ایشان امام حسن و امام حسین علیهم‌السلام در تجلی حُسن در عالم باشند. ان‌شاء‌الله

این نوشتار با عنایت حضرت زهرا سلام‌الله علیها

روز دوشنبه، دوم خرداد ۱۴۰۱،

همزمان با ۲۱ شوال ۱۴۴۳ به پایان رسید.

فهرست منابع و مآخذ

- قرآن کریم:
 - مطالعه سوره‌های مبارکه
 - مریم
 - نساء
- المیزان فی تفسیر القرآن، سید محمد حسین طباطبائی، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین قم، ۱۳۷۴ ش.
- التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، حسن مصطفوی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ش.
- بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، محمدباقر مجلسی، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
- الکافی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (شیخ کلینی)، تهران، نشر اسلامی، ۱۴۰۸ ق.
- تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، عبد الواحد تمیمی آمدی، قم، دفتر تبلیغات، ۱۳۶۶ ش.
- مصباح الشریعة، امام صادق علیه السلام، ترجمه حسن مصطفوی، تهران، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۶۰ ش.
- میزان الحکمه؛ محمدی ری شهری؛ قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۶ ش.
- تفسیر القمی، علی بن ابراهیم قمی، ناشر: دار الکتاب، قم، ۱۴۰۴ ق.
- نهج البلاغه (للصبحی صالح)، محمد بن حسین شریف الرضی، مصحح فیض الإسلام، قم، هجرت، ۱۴۱۴ ق.
- مکارم الاخلاق؛ حسن بن فضل طبرسی؛ قم؛ ناشر شریف رضی؛ ۱۳۷۰ ش.
- مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ تالیف میرزا حسین النوری الطبرسی؛ قم؛ موسسه آل البيت عليهم السلام؛ چاپ دوم: ۱۳۶۸ ش.
- مفاتیح الحیات، عبدالله جوادی آملی، مرکز بین المللی نشر اسراء، ۱۳۹۱ ش.
- رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، گروه تحقیق و تالیف خادم الرضا علیه السلام، خادم الرضا علیه السلام، ۱۳۹۴ ش.
- ترجمه الزهد، عبدالله صالحی، نورالسجاده، قم، ۱۳۸۷ ش.
- آموزش روش‌های تدبر در قرآن، جلد دوم، آشنایی با شیوه‌های تفکر، احمد رضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت عليهم السلام، ۱۳۹۲ ش.
- تبیین عناصر ساختار وجودی انسان، احمد رضا اخوت، قم، کتاب فردا، ۱۳۸۹ ش.
- تبیین عناصر ساختار وجودی جامعه، احمد رضا اخوت و مریم قاسمی، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت عليهم السلام، ۱۳۹۲ ش.
- تدبر در ساحت بیت، احمد رضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت عليهم السلام، ۱۳۹۲ ش.

- تدبیر در ساحت جامعه، احمدرضا اخوت و مریم قاسمی، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۲ش.
- خانه‌ای متصل به خانه رسول، دفتر اول، مریم کوچک‌زاده و سمیه افشار، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.
- خانه‌ای متصل به خانه رسول، دفتر دوم، مرضیه علیخانی و سمیه افشار و مریم کوچک‌زاده، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.
- دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۴)، بلوغ عاطفی، دوره اکرام و تألیف، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۶ش.
- اصول و مهارت‌های بلوغ با هم بودن، مهارت‌های بلوغ عاطفی با رویکرد ایمان‌گزینی، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.
- دوره‌های رشد تفکر اجتماعی (۳)، بلوغ عقلی، آراستگی به آداب و احسان، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۲ش.
- مهارت‌های حسن‌گزینی، خلق زیباترین رخدادهای «نو» جوانی، احمدرضا اخوت؛ انتشارات: قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۴ش.
- تشویق و تنبیه در دوره‌های رشد، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۴۰۱ش.
- سند تعلیم و تزکیه؛ نظام‌سازی توحیدی شهر و جامعه، احمدرضا اخوت و مریم قاسمی، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.
- مسائل تعلیم و تزکیه رشد مدار، مراحل طراحی فعالیت‌های آموزشی، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۴۰۱ش.
- تفکر اجتماعی، تفکر عینی؛ هنر خوب زیستن با دیگران، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.
- نظم و برنامه‌ریزی در دوره‌های زندگی، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۴۰۱ش.
- تفکر اجتماعی، تفکر عینی؛ هنر خوب زیستن با دیگران، احمدرضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.
- معنانشناسی حسن و سوء، احمدرضا اخوت؛ مریم قاسمی؛ انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۲ش.
- فرآیندشناسی حسن؛ احمدرضا اخوت؛ انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۲ش.
- نظام‌سازی حسن، احمدرضا اخوت؛ انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۲ش.
- بایسته‌های بیان مسائل جنسی براساس احکام الهی، احمدرضا اخوت و هانی چیت‌چیان، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.

- تربیت جنسی در سایه عفاف، فاطمه فیاض و احمد رضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۹ش.

- بعد جنسیتی انسان، احمد رضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۴۰۱ش.

- سند مبانی لباس و بایسته‌های پوشش، احمد رضا اخوت، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، ۱۳۹۷ش.

- سایر منابع

- نظام‌نامه تربیت نیرو در حوزه خانواده به آدرس:

- <http://quranetratschool.ir/?p=۲۰۹۷۵>

- «رحمت خدا در خانه ما» به آدرس:

- <http://quranetratschool.ir/?p=۲۴۱۱۷>

- «سلامت روحی و جسمی مادران» به آدرس:

- <http://quranetratschool.ir/?p=۲۴۱۱۸>

- مقاله حرث به آدرس:

- <http://quranetratschool.ir/?p=۵۵۹۷>

نمایه

ع:	ح:	آ:
عرف	حُسن	آداب
عفاف		
علم آموزی	د:	الف:
علم و عمل	درک مقاصد	احسان
	دوره سوم رشد	احسان به والدین
ق:	ز:	احکام الهی
قدرشناسی	رجوع به معیار	اختلال
		ادب عبودیت
ف:	س:	اعتماد
م:	سنت	اعتمادسازی
مدار عقلانیت		اوامر الهی
مسئولیت پذیری	ش:	ب:
مسئولیت سپاری	شکوفایی خرد	باید و نباید
مهارت آموزی		برنامه ریزی
	ف:	بلوغ عاطفی
ن:	فکر اقتصادی	بلوغ عقلی
نقش جنسی		بهم ریختگی نقش
نقش مسئولیت	ک:	ت:
	کارآفرینی	تشویق و تنبیه
و:		تفکر و تعقل
ولایت پذیری		تمایز جنسی
ه:		
همدلانه		